

Особливості ставлення сучасних підлітків до булінгу (з урахуванням гендерного аспекту)

Ю. В. Щамбура

Університет Ушинського, Одеса, Україна
Corresponding author. E-mail: jlacampeona@gmail.com

Paper received 03.04.19; Accepted for publication 20.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-198VII80-17>

Анотація. У статті представлено проблему гендерних особливостей ставлення до булінгу сучасних підлітків. Використано модифікований варіант опитувальника, що дозволяє виявити чотири аспекти ставлення до булінгу. Визначено, що в булінгові процеси залучені приблизно в однаковій кількості як хлопці, так і дівчини. Статистично підтверджені гендерні особливості у ставленні до булінгу. Виявлено, що хлопці виказують більш позитивне ставлення до насилля, а також частіше його застосовують (зокрема фізичного та сексуального характеру). Крім того, на противагу дівчинам не вважають за необхідне терпіти насилля. Зафіксовано, що дівчини надають перевагу вербальній формі булінгу.

Ключові слова: гендер, підлітковий вік, насилля, булінг, ставлення до булінгу.

В даний час питання забезпечення сучасних дітей сприятливими умовами для життя, розвитку і виховання, гарантій безпечного середовища, вільного від жорстокості та насильства, все більше опиняються в центрі уваги світової спільноти.

На думку авторитетних експертів, у суспільній свідомості і засобах масової інформації проблеми насильства представлені в дуже усіченій і спрощеній формі. Уявлення про те, що насильство має місце тільки в соціально-неблагополучному середовищі (неповній сім'ї, «непрестижній школі» і т. ін.) сучасні дослідники [4, 6, 7 та ін.] вважають неспроможним міфом суспільної свідомості. Насильство має місце в будь-яких сферах і категоріях населення, незалежно від класових, расових, культурних, релігійних, соціально-економічних аспектів.

Різні аспекти насильства над дітьми розглядаються в роботах Н. О. Асанової, А. Гуггенбуль, М. О. Догадіна, М. А. Завалішина, Л. О. Прежогіна, С. В. Ільїна, В. С. Каган, А. В. Орлова та ін. Сутність профілактики насильства над дітьми і технології її здійснення розкриваються в роботах М. А. Беляєвої, М. М. Безсонової, О. О. Бочавер, М. А. Галагузова, Т. В. Єрмолова, Г. В. Латишева, Л. В. Мардахасєва, Н. В. Савицької, К. Д. Хломов, М. Ф. Черкасової та ін.

У світовій практиці досить голосно останнім часом заявила про себе проблема булінгу (від англ. Bully - задирати, залякувати - стереотип взаємодії у групі, що виявляється в актах навмисного, довготривалого насилля (фізичного або психологічного) з боку індивіда або кількох членів групи, що мають певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні та ін.), і, яке не несе характеру самозахисту і не санкціоноване нормативно-правовими актами, відносно іншого індивіда). Шкільний булінг розглядається в сучасному світі як серйозна соціально-педагогічна проблема.

Проблемі шкільного насильства присвячені численні психолого-педагогічні дослідження. Це дослідження в яких робилася спроба пізнати різні особливості феномену булінгу в американській (Каталано, Хоукінс, Харарчі та ін.), британській (В. Т. Ортон, Д. А. Лейн, Д. П. Таттум, Е. Мунте та ін.), скандинавській (Д. Олвеус, П. П. Хайнман, А. Пікас, Е. Роланд та ін.), новозеландській (А. Морган), австралійській (Е. Морган та ін.) російській (О. Л. Глазман, Т. В. Єрмолова, І. С. Кон, Е. Е. Кутявіна, А. В. Курамшев та ін.) та укра-

їнській (Т. Воронцова, О. Круглов, О. Ожйова, Б. Петренко та ін.) психології.

Тим часом, проблема все ще далека від свого остаточного вирішення, що можна пояснити цілим комплексом причин і факторів. У своєму дослідженні ми звернулися до проблеми гендерних особливостей у ставленні до булінгу, до проявів насильства і жорстокості в підлітковому віці.

Статеві (гендерні) властивості прояву насильства і жорстокості пов'язані перш за все з характерними для нашої культури неоднаковими соціальними ролями чоловіків та жінок. Природа цькування у хлопців та дівчин різна [6]. До недавнього часу проблема булінгу вважалася переважно «чоловічою» оскільки для багатьох, «цілком очевидно», що представники чоловічої статі більш агресивні в порівнянні з жіночою статтю. Однак, останнім часом ситуація істотно змінилася, дівчатка стали все частіше демонструвати агресивні форми поведінки [7]. Так, хлопці частіше застосовують фізичний булінг, дівчини – соціальну ізоляцію. У вербальному цькуванні беруть участь представники обох статей. Гендерні особливості цькування проявляються у тому, що хлопців булять використовуючи зневажливі слова, що визначають їх як «недочоловіків» (дівчинка, баба, слабак та ін.) або взагалі відмовляючи у приналежності до сильної статі (гомік, гомосек та ін.). Дівчин цькують, використовуючи слова, що ставлять під сумнів їхню привабливість (здоровило, жирна, кривонога та ін.) або натякають на їхню доступність (повія, шльондра, давалка або використовуючи нецензурні аналоги цих слів).

Враховуючи все вищевикладене ми поставили мету розкрити гендерні особливості ставлення сучасних підлітків до булінгу.

Пристаючи до емпіричного рівня реалізації дослідження слід описати його процедуру та методику. В якості останньої використовувався модифікований варіант опитувальника «Ставлення учнів середньої та старшої школи до булінгу», який був розроблений Соціологічною лабораторією СПбГЕУ. У нашому випадку він був доповнений та більш деталізований з метою дослідження більш структурованих факторів, що впливають та обумовлюють прояв булінгу серед підлітків. Модифікований опитувальник налічує 27 тестових завдань, які спрямовані на виявлення чотирьох аспектів ставлення до булінгу та його проявів серед підлітків. Перший аспект

дозволяє визначити декларативне ставлення до булінгу та описує причинно-наслідкові зв'язки появи та прояву булінгу. Другий аспект визначає наявність булінгу у власному досвіді підлітків. Третій - характеризує уявлення підлітків про можливості подолання булінгу та його превенції. Четвертий аспект спрямований на виявлення реального ставлення до булінгу у житті підлітків та умов його застосування.

З метою виявлення специфіки ставлення сучасних підлітків до булінгу з урахуванням статті, нами було проведено дослідження на базі Українського дитячого центру «Молода гвардія». В анкетуванні взяли участь 180 підлітків з різних регіонів країни у віці від 11 до 14 років.

Досліджуючи проблему ставлення до насилля та різних проявів булінгу серед сучасних підлітків необхідно брати до уваги як мінімум два рівні: декларативний та виконавчий. Результати дослідження свідчать, що на декларативному рівні до позитивного ставлення до насилля схилиються 16% хлопців та 9% дівчин, тобто ці підлітки на рівні висловлювання власної позиції заявляють про своє схвальне ставлення до насилля. На бік повного нейтралітету в цьому питанні або байдужість стало 11% дівчин та 4% хлопців. Усі інші своє декларативне ставлення означили як негативне. Це може свідчити про більший ступінь визначеності власної позиції серед хлопців стосовно феномену насилля у сучасному суспільстві.

Декларативне ставлення презентує певну позицію індивіда стосовно означеного феномену. Одним із аспектів цієї позиції є уявлення підлітків про причини цькування та чинники, що підштовхують дітей до булінгу. У підлітків обох статей не суттєво відрізняються уявлення про причини булінгу. Однак, слід зауважити на тому, що для дівчин питання самоствердження (42%), помсти (44%) та відмінності (24%) представляється більш поширеними та значущими для появи булінгу. Для хлопців більш вагомими є виміщення злоби (44%). Це ще раз вказує на значущість міжособистісного спілкування для дівчин та власного статусу для хлопців.

Ще один аспект, що формує декларативне ставлення до булінгу – це інформаційна присутність у життєвому просторі індивіда ситуацій цькування, наприклад, через розповідь друзів про досвід цькування. Результати проведеного дослідження свідчать, що приблизно половина всіх досліджуваних підлітків заявила про те, що їх друзі та однокласники ділилися з ними переживаннями стосовно перенесеного насилля, жорстокої поведінки та актів булінгу від однолітків. Більш відвертими зі своїми однолітками виявилися хлопці (57%), мабуть оскільки вони більш потерпають від проявів булінгу, або самі проявляють насилля.

Наявний обсяг інформації про насильство та булінг серед однолітків формує уявлення про відповідальність за його прояви. Перш за все, як хлопці, так і дівчини вважають, що за акти жорстокого ставлення до однолітків, прояви насилля та булінгу вони повинні нести переважно моральну відповідальність (60% та 52%). Загалом дещо вищу вимогливість до різних форм відповідальності проявлять дівчини, які зазначили, що за будь-які прояви насильства особистість повинна відповідати перед собою, перед суспільством, бути залучена до матеріальних та дисциплінарних стягнень.

Результати дослідження демонструють, що 81% хлопців і 95% дівчин заявляють, що не можна терпіти цькування та миритися з насиллям, а 44% хлопців та 20% дівчин вважають в межах норми відповідати насиллям на насилля.

В межах нашого дослідження з метою визначення ставлення до насилля особливої ваги набуває наявність у житті підлітка власного досвіду його залучення у булінгові ситуації. Беручи до уваги основні сфери життєдіяльності підлітків ми сфокусувалися на виявленні булінгового досвіду у родині, від вчителів та однолітків.

В цілому, результати продемонстрували, що більша половина як хлопців, так і дівчин у різні періоди життя зазнавали булінг. Серед них 15% хлопців та 13% дівчин зазнають його постійно. Важливо відзначити, що 24% хлопців і 23% випробуваних-дівчин вказали на той факт, що вони потрапляють у ситуацію булінгу проте не часто. Більше того, 14% хлопців та 17% дівчин зазначали, що в них був раніше досвід жертв цькування від однокласників. Отримані результати демонструють той факт, що від різних форм прояву насилля потерпає більша половина дітей підліткового віку і майже в однаковому ступені як хлопці, так і дівчини. Така ситуація вказує на актуальність проблеми булінгу та необхідність її поглибленого вивчення.

Підлітковий вік – це період, коли продовжують інтенсивно закладатися фундаментальні якості особистості, що забезпечують психологічну стійкість, позитивні моральні орієнтації на людей, життєздатність та цілеспрямованість. Необхідно підкреслити, що означені цінності не з'являються спонтанно, а формуються в умовах батьківської любові, коли родина створює у дитини потребу бути признаною, здатність співпереживати, радіти іншим людям, нести відповідальність за себе та інших. Родина – це первинний інститут соціалізації для кожної дитини, особливо важливо розуміти яку ціннісну модель взаємодії наслідує кожна людина з прикладу спілкування між членами батьківської сім'ї. Так, було виявлено, що 29% хлопців та 20% дівчин спостерігали булінгові тенденції у родинній взаємодії.

Оскільки навчальна діяльність сучасних підлітків обумовлює необхідність перебування значного проміжку часу у школах або інших начальних закладах для нас було важливим дізнатися щодо наявності актів булінгу безпосередньо на території навчальної установи. Як засвідчили результати досліджень, переважна більшість підлітків (73% хлопців та 81% дівчин) були свідками його проявів по відношенню до інших у стінах навчального закладу.

Спостереження за булінгом не убезпечує дитину від ризику бути залученою до нього. Результати багатьох досліджень свідчать про певну роль вчителя у появі булінгу. Саме тому для нас було важливим визначити наявність та присутність вчительського булінгу у відношенні до учнів. Отримані результати свідчать, що в певний період навчання відчували елементи утисків від вчителів, на кшталт булінгу. Більше того, 11% хлопців та 4% дівчин підліткового віку відчують його постійно.

Досліджуючи ставлення до насилля та булінгу значущим його компонентом представляється внутрішній стан, що породжується позицією щодо булінгу та досвідом залучення до нього. Почуття страху (32%) та жаху

(27%) вище у групі дівчин, а для хлопців прояв цих емоцій виявлено на рівні 20% та 18% відповідно. Прояв емоції незахищеності, у хлопців сягає рівня 24%, що трохи вище ніж у дівчин (22%). Емоції ненависті та злоби у дівчин підліткового віку теж більш виражені (25% і 32% відповідно), відносно хлопців - 19% та 28%. Цікавими з нашої точки зору є результати отримані за проявом емоцій провини та сорому. Ці емоції виражені на рівні 11% у дівчин на відміну від хлопців для яких прояв цих емоцій зафіксовано на рівні 13% та 11% відповідно. Емоція пригніченості трохи вище у дівчин, ніж у хлопців 17% та 15% відповідно. Почуття байдужості, у дівчин виражена на рівні 6%, а у хлопців – 9%. Цікаву тенденцію наша вибірка продемонструвала для таких емоцій як співчуття і жалість. Жалість більш виражена у дівчин (33%), на відміну від хлопців (29%). Співчуття має більш виражену різницю для дівчин та хлопців (30% і 18% відповідно).

Формування емпатійних рис є надзвичайно позитивними і очевидно формує певний баланс між дітьми, які не дотримуються певних моральних принципів. Ці результати є вельми цікавими з точки зору формування особистісних рис у сучасних підлітків та їх впливу на подальшу соціалізацію у суспільстві.

Маючи у власному досвіді переживання булінгу, важливо розуміти, як дитина змогла відреагувати та чи здійснювала хоча б спроби йому протидіяти. За результатами нашого дослідження маже 50% підлітків намагалися боротися з булінгом, хоча 20% хлопців та 13% дівчин з цієї групи зазначили, що ці спроби були марними. 5% хлопців та 6% дівчин взагалі не вдавалися до протистояння через почуття страху.

Досліджуючи дану проблему, було також з'ясовано, що 56% хлопців та 52% дівчин ставали на захист жертви булінгу і їм вдалося йому протистояти, 24% та 32% респондентів відповідно відповіли, що намагалися втрутитися, але це не допомогло, 10% хлопців та 7% дівчин зазначили, що їхня спроба допомогти, призвела до того, що вони теж стали жертвами булінгу. 11% хлопців і 8% дівчин підліткового віку заявили, що ніколи не втручалися та не підтримували жодну зі сторін. В даному випадку видно, що соціальне середовище в якому знаходиться підліток, неоднозначно ставиться до проявів булінгу та особливостей втручання з метою протидії. За своїми моральними принципами частина підлітків, як ми бачили вище, намагаються протистояти своїм одноліткам і досягають в цьому певного успіху.

Досліджуючи механізми упередження та подолання булінгу, нами було з'ясовано також той факт, що опинившись в ситуації булінгу по відношенню до себе, 38% дівчин зазначили, що, з їхньої точки зору, припинити цей процес можуть саме учні. Хлопці віддали пріоритет у цьому питанні фахівцям (психологам, соціальним педагогам) – 32%. Друге місце як для хлопців (30%), так і для дівчин (29%) обійняли батьки як особи, що можуть сприяти припиненню булінгу. На третє і четверте місце хлопці поставили учнів (29%) і органи правопорядку (23%). А для дівчин навпаки органи правопорядку обійняли третю сходинку (19%), фахівці (18%) – четверту. Передостанню та останню сходинку у рейтингу осіб, які б могли припинити булінг, діти віддали вчителям та адміністрації школи. Для дівчин вчителі мають дещо вищий статус 25%, на противагу 22% для хлопців. Ад-

міністрація школи викликає також більше довіри у дівчин 6%, на відміну від хлопців 5%.

Пояснюючи такі результати можна говорити, що очевидно однією з причин виникнення булінгу в навчальному закладі є соціально-психологічна неготовність педагогічного колективу та адміністрації упереджувати появу та поширення булінгу серед учнів.

Більшість підлітків, як хлопці, так дівчини, зазначили, що змогли би розповісти про булінг по відношенню до себе батькам (57% та 64%), друзям (51% та 37%), фахівцю (24% та 16%), родичам (19% та 16%), анонімному фахівцю (5% та 9%), і лише 6% та 7% відповідно вчителям. Як ми бачимо, у цьому аспекті також передостанню позицію зайняли вчителі. З нашої точки зору, основною причиною такого стану є загальна політика культури функціонування навчального закладу, його традицій, іміджу, яка базується на певних мотиваційних інтересах і компетентностях трудового колективу.

Комплексне вивчення особливостей ставлення сучасних підлітків до насилля безумовно повинен включати дослідження виконавчого рівня. Обмежуючись нормами суспільства заяви сучасної людини доволі часто розходяться з її діями. Саме тому останній блок опитування був присвячений виявленню ставлення дівчин та хлопців підліткового віку до булінгу на виконавчому рівні.

За результатами дослідження, обнадійливим виступає той факт, що не всі підлітки, які вважали нормою поведінки відповідати насиллям на насилля насправді його застосовують. Про власні прояви насилля заявили 37% хлопців та 26% дівчин.

Ступінь застосування цієї «норми» свідчить про те, що звернення до насильницьких дій у більшості випадків відбувається рідко (47% хлопців, 32% дівчини). 6% хлопців і 2% дівчин зізнались, що вдаються до насилля часто.

З метою визначення рушійних сил застосування булінгу, ми здійснили спробу визначити причини прояву агресивних дій. Так, найпоширенішою причиною для хлопців було те, що хтось «занадто загордився» (46%), а для дівчин ця причина сягнула 39%. Також достатньо поширеною виступила причина - «мене дратує ця людина» на рівні 42% для дівчин і 33% для хлопців. Третю сходинку обіймає виправдання «мене спровокувала ця людина» серед хлопців 33% і 26% серед дівчин. Тобто найпоширенішими причинами виступає інша людина, яка не відповідає власним очікуванням або бажанням підлітків.

Визнаючи той факт, що підлітки застосовують один до одного насилля, які ми називаємо булінговими проявами, було цікаво які саме види насилля використовують хлопці та дівчини. Результати дослідження засвідчили, що всі підлітки віддають перевагу вербальним проявам, але все ж таки вербальний (75%) та психологічний (20%) тиск переважає серед дівчин, а утиски фізичного (37%) та сексуального (11%) характеру притаманні хлопцям.

Таким чином, по-перше, можна зауважити на тому, що не всі підлітки, які вважать нормою поведінки відповідати насиллям на насилля вдаються до нього. По-друге, найпоширенішими причинами застосування насилля виступає інша людина, яка не відповідає власним очікуванням або бажанням підлітка. По-третє, у хлопців та дівчин є переваги у використанні певного виду на-

силля.

Для математичної обробки отриманих результатів використовувався комп'ютерний варіант статистичної програми SPSS 25. Результати дослідження представлені у таблицях 1.

Проведений нами кореляційний аналіз відповідей також вказує на роль гендеру у проблемі ставлення до булінгу. Хлопці більшою мірою позитивно ставляться до прояву насилля ($r = 0,19$, при $p < 0,05$). Причому більш тригерною на запитання «Як ви ставитесь до різних форм насилля?» була відповідь «скоріше позитивно, ніж негативно» ($r = 0,17$, при $p < 0,05$). Хлопці частіше стикаються з проявами до них агресії, ніж дівчини (у хлопців $r = 0,16$, у дівчин $r = -0,17$ при $p < 0,05$). Добре ставлення також більшою мірою відчувають до себе дівчини, ніж хлопці ($r = -0,16$, при $p < 0,05$). Знущання над однокласниками частіше допускають хлопці ($r = 0,21$, при $p < 0,05$).

З видів насильства з чоловічою статтю позитивно корелює фізичне та сексуальне насилля (відповідно $r = 0,29$ та $r = 0,19$ при $p < 0,05$). Дівчини скоріше схильні терпіти насилля, а хлопці – ні ($r = 0,27$, при $p < 0,05$). Це перебивається з позицією підлітків щодо відповіді насиллям на насилля. Хлопці скоріше вважають, що це нормально, а дівчини – ні (відповідно $r = 0,25$ та $r = -0,25$, при $p < 0,05$).

Спираючись на припущення про наявність певних значущих розходжень у ставленнях до булінгу та його проявів для групи дівчин та хлопців, ми вдалися до аналізу статистично достовірних відмінностей за допомогою t-критерію Стьюдента.

При розгляді даних (див. табл.1), отриманих на загальній вибірці досліджуваних, яку склали 180 осіб, встановлено, що за окремими проявами ставлення до булінгу дівчин підліткового віку суттєво відрізняється від хлопців-підлітків.

Таблиця 1. Статистично достовірні відмінності у ставленні до булінгу та його проявів, між дівчинами та хлопцями

Групи підлітків	Дівчини		Хлопці		t критерій Стьюдента		
	Показники	Статистичний показник	x	σ			
Прояву булінгу							
Позитивне ставлення до насилля			1,27	0,91	1,68	0,98	2,66**
Переживання співчуття, що з'являється під час спостереження за булінгом			0,29	0,45	0,17	0,38	2,13*
Психолог або соціальний педагог, як особа, що здатна припинити булінг			0,17	0,38	0,35	0,47	2,12*
Частота знущання над однокласниками			0,57	0,82	1,13	1,24	3,14**
Дозвіл собі застосовувати фізичне насилля			0,10	0,31	0,31	0,46	3,89**
Дозвіл собі застосовувати сексуальне насилля			0,01	0,13	0,17	0,38	2,42*
Варто терпіти насилля			0,03	0,19	0,20	0,40	3,43**
Насилля за насилля як норма поведінки			0,20	0,40	0,53	0,49	3,20*

Примітки:

- 1) x – середнє значення показника в вибірці; σ – середнє квадратичне відхилення.
- 2) * - $p = 0,05$,
- ** - $p = 0,01$,
- *** - $p = 0,001$.

Статистичний аналіз відмінностей у ставленні до булінгу та його проявів між групою дівчин та хлопців показав, що ці групи мають суттєві розходження. Так, у хлопців вищою є виразність показників «позитивне ставлення до насилля» (на 0,41 бала; $t = 2,66$; $p < 0,01$), «психолог або соціальний педагог, як особа, що здатна припинити булінг» (на 0,18 бала; $t = 2,12$; $p < 0,05$), «дозвіл собі на частий прояв насилля над однокласниками» (на 0,56 бала; $t = 3,14$; $p < 0,01$), «дозвіл собі застосовувати прояви булінгу фізичного характеру» (на 0,21 бала; $t = 3,89$; $p < 0,01$), «дозвіл собі застосовувати прояви булінгу сексуального характеру» (на 0,16 бала; $t = 2,42$; $p < 0,05$), «варто терпіти насилля» (на 0,17 бала; $t = 3,43$; $p < 0,01$), «Насиллям на насилля як норма поведінки» (на 0,33 бала; $t = 3,20$; $p < 0,05$).

В групі дівчин, середні значення, що відображають «переживання співчуття, що з'являється під час спостереження за булінгом» виявляються на 0,12 бала вищими, ніж для групи хлопців. Ці відмінності є статистично достовірними, оскільки відповідно $t = 2,13$, при $p < 0,05$.

Отже, порівняння даних про гендерні особливості ставлення до булінгу та його проявів у дівчин та хлопців з обох груп дозволило визначити, що актуальність та важливість демонструвати та заявляти про свою силу та домінуючість властиві більш хлопцям. У той же час,

розвиток емпатійних рис є пріоритетним для дівчин.

Таким чином, проведений теоретичний та емпіричний аналіз проблеми гендерних особливостей ставлення сучасних підлітків до проявів булінгу дозволив зробити наступні висновки:

Проведений аналіз свідчить про те, що підлітковий булінг в сучасному суспільстві постає як суттєва проблема, яка має негативні соціальні, та психологічні наслідки.

Уточнено психологічну сутність булінгу, який можна визначити як стереотип взаємодії у групі, що виявляється в актах навмисного, довготривалого насилля (фізичного або психологічного) з боку індивіда або кількох членів групи, що мають певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні та ін.), і, який не несе характеру самозахисту і не санкціонований нормативно-правовими актами, відносно іншого індивіда.

Емпірично досліджено гендерні особливості ставлення до булінгу в підлітковому віці за допомогою авторської модифікації опитувальника.

Визначено загальні особливості ставлення до булінгу сучасних підлітків. Так, можна зазначити, що сучасні підлітки знаходяться у зоні ризику залучення у булінгові ситуації майже у всіх сферах власної життєдіяльності: серед однолітків, вчителів, у родині, школі.

Узагальнюючи особливості декларативного ставлення підлітків до булінгу необхідно підкреслити, що майже всі підлітки обох статей дотримуються думки про недоречність терпіти цькування, третина групи досліджуваних підлітків вважають нормою поведінки застосування насилля у відповідь на насилля і навіть 6% підлітків, як дівчин, так хлопців, відверто заявили про своє позитивне ставлення до насилля. Ці данні можуть свідчити про те, що підлітки здійснюючи акти булінгу не достатньо усвідомлюють та розуміють відповідальність, яку вони несуть за свої навмисні і, тим паче, ненавмисні дії. Дана ситуація має стати показовою як для батьків, так і для адміністрації шкіл та викладацького складу та забезпечити оперативне втручання з метою зниження рівня проявів насильства серед учнівської молоді.

У той же час, необхідно зауважити на тому, що не всі підлітки, які вважають нормою поведінки відповідати насиллям на насилля вдаються до нього.

Найпоширенішими причинами застосування насилля виступає інша людина, яка не відповідає власним очікуванням або бажанням підлітків. Виявлено, що, у хлопців та дівчин є переваги у використанні певного виду насилля.

Зафіксовано, що майже половина підлітків намагалися протистояти булінгу, більше половини намагалися стати на захист скривдженої дитини. Даний факт може

вказувати на представленість проблеми в підлітковому віці та певну сформованість уявлень про булінг та ціннісні орієнтації у міжособистісному спілкуванні підлітків.

Отримано певні гендерні особливості у питанні визначення осіб, які б могли сприяти припиненню булінгу. Враховуючи важливість міжособистісного спілкування дівчини сподівання покладають на учнів, на відміну від хлопців, які вбачають доречним втручання компетентних та неупереджених фахівців. Важливим, з нашої точки зору, постає той факт, що останні позиції у рейтингу підлітків займають вчителі та адміністрація школи, що вказує на втрату ними довіри та захищеності з боку учнів.

Визначено, що актуальність та важливість демонструвати та заявляти про свою силу та домінуючість властиві більш хлопцям. У той же час, розвиток емпатійних рис є пріоритетним для дівчин.

У цілому проведене дослідження демонструє що сучасне середовище має низку недоліків та проблем, що провокують розповсюдження булінгу та підкреслює необхідність розробки та реалізації в школах програм профілактики булінгу, що орієнтовані як на учнів, так на педагогічний колектив.

Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення психологічних детермінант булінгу та технологій корекції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочавер А. А., Кузнецова В. Б., Бианки Е. М., Дмитриевский П. В., Завалишина М. А., Капорская Н. А., Хломова К. Д. Опросник риска буллинга (ОРБ) // Вопросы психологии. – 2015. – №5. – С. 146-157.
2. Бочавер А. А., Хломов К. Д. Буллинг как объект исследования и культурный феномен // Психология. Журн. ВШЭ. – 2013. – Т. 10. – № 3. – С. 149-159.
3. Ермолова Т. В., Савицкая Н. В. Буллинг как групповой феномен: исследование буллинга в Финляндии и скандинавских странах за последние 20 лет (1994 – 2014) [Электронный ресурс] // Современная зарубежная психология. – 2015. – Т. 4. – № 1. – С. 65-90. URL: <http://psyjournals.ru/jmfp/2015/n1/76177.shtml> (дата обращения: 02.09.2017).
4. Espelage, DL; Swearer, SM. Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here? // School psychology review, 2003. - Volume: 32. - Issue: 3. – P. 365-383.
5. Olweus D. Bullying at school: Longterm outcomes for the victims and an effective schoolbased intervention program // Aggressive behavior: Current perspectives / Ed. L. R. Huesmann. – New York: Plenum Press, 1994. – P. 97-130.
6. Salmivalli C. Bullying and the peer group: A review // Aggression and Violent Behavior. – 2010. – Vol. 15. – No. 2. – P. 112-120. doi:10.1016/j.avb.2009.08.007.
7. Wang, Jing; Iannotti, Ronald J.; Nansel, Tonja R. School Bullying Among Adolescents in the United States: Physical, Verbal, Relational, and Cyber // Journal of adolescent health, 2009. - Volume: 45. - Issue: 4. – P. 368-375.

REFERENCES:

1. Bochaver A.A., Kuznetsova V.B., Bianki E.M., Dmitrievskiy P.V., Zavalishyna M.A., Kaporskaya N. A., Khlomov K.D. (2015). Oprosnik riska bullinga (ORB) [Inquirer of Bullings risks (IBR)]. *Voprosy psichologii – Psychology Issues*, 5, 146-157 [in Russian].
2. Bochaver A.A., Khlomov K.D. (2013). Bulling kak ob`yekt issledovaniy I kulturnyi fenomen [Bulling as an object of investigation and cultural phenomenon]. *Psichologiya – Psychology*, 3. Issue: 10, 149-159 [in Russian].
3. Ermolova T. V., Savitskaya N. V. (2015). Bulling kak gruppovoy fenomen: issledovanie bullinga v Finliandii I skandinavskih stranah za poslednie 20 let (1994 – 2014) [Bullying as a group phenomenon: a study of bullying in Finland and Scandinavian countries over the past 20 years (1994 – 2014)]. *Sovremennaiia zarubezhnaia psihologiiia – Modern foreign psychology*, 1. Issue: 4. Retrieved from <http://psyjournals.ru/jmfp/2015/n1/76177.shtml> [in Russian].

Features of modern teenagers` attitude towards bullying (gender-sensitive)

Yu. Shchambura

Abstract. The article presents the problem of gender features of the teen`s attitude to the bullying. A modified version of the questionnaire was used to identify four aspects of the attitude to the bullying. It is determined that bullying processes involve about the same number of boys and girls. Statistically confirmed gender features of the attitude to the bullying. It has been found that boys show a more positive attitude to violence, and more often use it (in particular, physical and sexual). In addition, boys do not consider it necessary to endure violence. It was fixed that girls prefer the verbal form of the bullying.

Keywords: gender, teenagers, violence, bullying, attitude towards bullying.